

CIÈNCIA I SAPIÈNCIA: ELS SABERS A LA UNIVERSITAT

(Universitat de l'Experiència - Inauguració de curs 2018-2019)

ALBERT SOLER LLOPART
Universitat de Barcelona
albert.soler@ub.edu

Fa unes setmanes, una alumna de primer curs de la meua Facultat, en un dels primers dies de classe, em deia tota emocionada: «Estic contenta d'haver arribat a la casa de la ciència!». I vaig pensar «Tens tota la raó»... però també vaig pensar «No, no tens raó! Aquesta no és la casa de la ciència, aquesta és la casa del coneixement». Això té molt de sentit dir-vos-ho precisament a vosaltres, els alumnes de la Universitat de l'Experiència. Deixeu-me que us ho expliqui.

Acostumem a identificar saber amb ciència. El coneixement científic és el que produeix el mètode científic, és a dir, el que es fonamenta en evidències empíriques, observables i mesurables, i es desenvolupa mitjançant els principis del raonament lògic. El coneixement científic ha comportat avenços importantíssims en la història de la humanitat. Però no tot el coneixement humà és científic, per sort!

Hi ha un saber que prové de l'experiència continuada, de la reflexió, de l'art, de la literatura, que no es fonamenta en l'evidència empírica, ni tan sols en el raonament lògic... i aquest és un coneixement sapiencial. És difícil ser un científic sense passar per la universitat. En canvi, no és tan difícil ser un savi sense haver passat per la universitat. Molts dels que sou aquí, sou a la universitat per primer cop o hi heu accedit en els darrers anys, i estic segur que en aquesta magna sala hi ha moltes persones sàvies.

Us ho il·lustro amb una anècdota recent. Divendres passat, les agències d'informació es feien ressò de la següent notícia: «Demostrat científicament: una migdiada ajuda a prendre millors decisions». Resulta que la Universitat de Bristol ha validat científicament els beneficis de la becaina. Gran descobriment! Després d'haver dormit una estona prudent (no gaire llarga, un quart d'hora, res de migdiada amb pijama...) al migdia, hom es lleva amb el cap més clar. És una experiència que tots hem fet infinitat de vegades. Calia que la ciència ho demostrés? Estrictament parlant, no. O és que algú de vosaltres no feia abans la becaina i a partir d'aquest estudi científic començarà a fer-la? La ciència fa bé de demostrar fets que l'experiència comuna ja certifica des de sempre, però el coneixement d'aquests fets existia ja abans de l'evidència científica. Per tant, el coneixement té més abast que la ciència. O dit d'una altra manera: no tot el coneixement és científic i no per això deixa de ser coneixement valuós.

Els que ens dediquem a les Lletres, que és el meu cas, hauríem de tenir ben clar que hi ha un saber tan important com el científic: el sapiencial. El saber sapiencial

no pretén ser exacte ni tampoc demostrable; però és fonamental perquè té a veure amb la construcció del sentit, una qüestió que no pot quedar bandejada de la universitat. Tan necessari és un saber com l'altre, tan universitari és l'un com l'altre. Sense el segon, estariem desterrant la literatura, l'art o la filosofia de la universitat.

Us proposo continuar pensant en això mitjançant un conte.

Una vegada hi havia un castell governat per un rei. Per accedir al castell hi havia un pont vigilat. Uns guàrdies preguntaven a tothom que volia accedir al castell quin era el motiu de la seva visita al castell. I, d'acord amb la llei que havia imposat el rei, si el visitant responia dient la veritat, el guàrdia el deixava passar i no hi havia cap tipus de problema. Tanmateix, si el visitant responia amb una mentida, era penjat a l'acte.

Un dia va arribar un visitant. Quan el guàrdia li va preguntar que per què venia al castell, el visitant li va respondre: «He vingut aquí per ser penjat.»

Quina situació, oi? Si els guàrdies creuen que el visitant diu la veritat, no l'han de penjar sinó que l'han de deixar entrar; però si fan això, i no el pengem, llavors estan convertint el visitant en un mentider, que mereixeria ser penjat! Si el pengem, llavors resulta que el visitant està dient la veritat: ha vingut per ser penjat. I, per tant, no l'haurien de penjar. És una situació contradictòria, sense sortida lògica possible. Què creieu que van fer els guàrdies?

En la seva confusió, els guàrdies van decidir consultar el rei. El rei davant de la situació que se li havia plantejat, va somriure i va decidir gaudir d'aquella paradoxa, perquè, fes el que fes, acabaria transgredint la seva pròpia llei. Després de complaure's una estona en la situació insòlita que se li havia plantejat, va decidir ser compassiu i deixar entrar el visitant sense penjar-lo. I és que aquest era un rei savi que va saber trobar una solució al problema aplicant una mentalitat diferent de la que l'havia creat: si només es tractava d'aplicar la llei (mentalitat legalista), la solució era absurda; en canvi, del que es tractava era de ser just i, per tant, d'anar més enllà de la llei: la justícia desborda la llei. Però per entendre això cal ser més un savi que un gran científic, o un jurista o un polític d'aquests que diu que té tants doctorats i tants màsters. Fins i tot, em ve al cap un monarca suposadament molt preparat que seria incapaç de resoldre el cas...

Una de les diferències bàsiques entre un i altre saber, la ciència i la sapiència, és que la ciència busca, en la mesura del possible, la seguretat de la certesa; en canvi la sapiència pot operar gestionant la incertesa, perquè la tolera. Així, el saber sapiencial no busca esvair enigmes sinó que els proposa com un misteri, i és capaç de mantenir diverses possibilitats obertes sense resoldre-les. Pensem en l'època de l'any en què ens trobem, la tardor.

Els boscos caducifolis es troben ara en un moment dolç. La botànica anomena caducifòlia la planta que perd les fulles durant una part de l'any. En la majoria de casos la pèrdua coincideix amb la temperatura hivernal. La caiguda de la fulla implica senyals de canvis complexos en les plantes, com ara una disminució del subministrament de clorofil·la en les fulles, o canvis de pigments en la fulla que fan que aquesta deixi de ser verda. Els pigments carotenoides són grocs, marrons

o taronja; els pigments antocians, d'altra banda, produeixen colors vermells i porpra, però aquests no sempre són presents a les fulles. Les tardors amb colors brillants i variats es donen en llocs on els dies es fan curts i les nits són fresques. En altres parts del món les fulles simplement cauen sense tornar-se dels colors brillants que produeixen l'acumulació d'antocians. Ja veieu, tot això ens ho explica molt ben explicat la ciència botànica.

Sobre la tardor, però, un poeta com Josep Carner, ens proposa aquest poema:

Pietat

A l'arbre hi ha una fulla que ja està a punt de caure
i l'últim raig del dia, que ho sap, encara la daura.

(J. Carner, *L'oreig entre les canyes*, 1920)

L'escena que ens exposa el poeta és molt simple i evoca la tardor i els boscos i inconscientment ens ha fet pensar en una posta de sol, en la caiguda de fulles a la tardor, en una atmosfera humida, potser freda en la temperatura però càlida en el seu cromatisme. El primer vers simplement descriu l'escena: un arbre i una fulla a punt de caure. En canvi, crida l'atenció el segon vers perquè, en el que s'hi diu, hi ha tot d'anomalies: Per què es fa referència al darrer raig del dia, en comptes del sol? Qui és que «ho sap»? Per què diu «encar»? I per què diu «daura» en comptes de «la torna groga», per exemple? Les respostes no són difícils de trobar: dir l'últim raig del dia en comptes del sol és una sinèdoque (dir la part pel tot) i fa que centrem la nostra atenció en un moment crític de la posta de sol, llavors que contemplem la darrera espurna de llum solar; dir que el sol «ho sap» és una personificació, és donar consciència al sol, com si fos humà: el sol sap que la fulla està a punt de caure; i, en conseqüència, la daura, és a dir, l'escalfa fins que agafa el color de l'or; novament el poeta està personificant el sol dotant-lo de voluntat; però el que és decisiu en aquest vers és l'adverbi temporal «encar»; el darrer raig de sol encara escalfa una fulla que està a punt de caure, que inevitablement caurà; és inútil que ho faci però ho fa: encara la daura, encara està per ella, la sosté...

Sabeu què passa? Que, en realitat, el poema no parla de boscos ni de fulles, sinó que mitjançant els boscos tardorals i les fulles que cauen, el poema parla d'una experiència humana molt complexa: la «pietat» del títol del poema, la compassió, la capacitat que tenim els humans de «patir amb», de participar en el sofriment d'un altre; i encara més en concret, suscita en nosaltres l'emoció que procura el sentiment de tendresa i de delicadesa cap a una persona que necessita les nostres atencions sense que ella pugui tornar-nos el bé que li fem desinteressadament (com la fulla al sol que la daura). Segur que tots vosaltres heu fet aquesta experiència: el poema posa paraules a aquesta nostra experiència d'haver cuidat amorosament d'algú necessitat. I aquest posar paraules, unes paraules delicades i poètiques, construeix el sentit d'una experiència que, en ella mateixa, pot arribar a ser molt dura...

La literatura ofereix una mirada contemplativa de la realitat: exposa al lector la veritat que el poema és en ell mateix; ens el posa a la nostra consideració perquè el contemplem com un tot. Això no és coneixement científic però és coneixement sapiencial. Tan savi com el científic.

La ciència i la sapiència no estan en contraposició, sinó que totes dues procuren coneixements complementaris. Els humans necessitem la ciència i necessitem la sapiència. És més, hi ha una ciència sapiencial, de la mateixa manera que hi ha una sapiència científica. Poso un exemple, no tot en la medicina és científic: la humanitat del metge en el tracte amb els seus pacients és sapiencial; medicines com la medicina xinesa o l'homeopatia tenen molt de medicina sapiencial, d'experiències sanadores que han estat testades i experimentades al llarg dels segles, per molt que la ciència encara no sàpiga explicar amb precisió i mitjançant el mètode científic els procediments pels quals guareixen.

Allò que la ciència anomena «complexitat», la sapiència ho anomena «misteri». Misteri/complexitat són la raó de ser última d'una i altra. La ciència pretén explicar la complexitat; la sapiència proposa contemplar el misteri. El perill de la ciència és la disgregació de la realitat, la separació dels seus components i, llavors, el reduccionisme. L'error de la sapiència és la temptació de voler controlar el misteri, d'explicar-lo com si fos ciència (aquí hi ha les pseudociències) i, per tant, d'acabar-lo maltractant. Desconfiem d'una ciència arrogant i exclouent amb tot el que no sigui ciència perquè vol dir que actua des de la separació. Desconfiem d'una sapiència que trivialitzi el misteri perquè vol dir que no és sàvia.

La sapiència no és un luxe. Jo no sé si la vida té sentit; el que sí que sé és que necessito que en tingui per poder-la viure amb plenitud. El sentit no és una cosa que ve donada, és una cosa que construïm. Aquesta és la principal funció dels sabers sapiencials. Tanmateix, s'ha imposat un discurs que presenta la ciència com a imprescindible i en canvi la sapiència (la literatura, les arts, la filosofia, l'espiritualitat, les religions...) com un luxe. Segons aquesta visió primer cal satisfer les necessitats peremptòries de les societats (i a això ens ajuden la ciència i la tècnica) i després ja ens dedicarem a les altres coses, que són passatemps positius, però del tot superflus. I això no és cert: la construcció del sentit, la sapiència, és una necessitat tan bàsica com el menjar, la salut, la llar... Les persones satisfem aquestes necessitats al mateix temps que busquem per tots els mitjans que la nostra vida tingui sentit. Per això, fins i tot les societats més pobres, han desenvolupat sabers sapiencials.

L'etimologia de les dues paraules és molt reveladora. Ciència ve del llatí «scire» i aquest de l'arrel indoeuropea *skey, que vol dir 'tallar', 'dividir', 'disseccionar' (la paraula «escisió», per exemple, prové de la mateixa família). Sapiència ve del llatí «sapere», que vol dir 'trobar gust', 'gustar', 'percebre el sabor' («saber» i «sabor» provenen de la mateixa família). Per a la ciència és fonamental distingir la realitat; per a la sapiència és bàsic degustar la realitat. L'una té a veure amb incidir, controlar, apoderar-se de la realitat. L'altra té a veure amb contemplar-la, assaborir-la, acceptar-la. Una i altra cosa són necessàries, però, sobretot, el que és neces-

sari és equilibrar una i altra actitud davant de la realitat. Algú dubta que vivim un desequilibri a favor de l'actitud diguem-ne científica?

La sapiència té un fort component simbòlic (almenys en la literatura, les arts, l'espiritualitat i les religions). Mitjançant símbols, expressem realitats i experiències complexes que no podríem expressar de cap altra manera. El símbol, doncs, apunta més enllà d'ell mateix, però alhora té tot el sentit ple en ell mateix. Símbol i simbolitzat estan en una tensió dinàmica que reclama del lector/espectador/fidel la seva contemplació més que no la seva interpretació.

Aquest passatge de *La senyora Dalloway* de Virginia Woolf, per exemple, apunta alguna cosa que està més enllà d'ell mateix però té tot el seu sentit en ell mateix (està escrit per ser llegit i rellegit com qui mira el mar en calma): «Igual que en un dia d'estiu l'onada pren forma, s'eleva i cau; pren forma i cau; i sembla que tot el món digui "això és tot", cada cop amb més gravetat, fins que el cor de qui jeu al sol a la platja diu: Això és tot. No has de tenir més por, diu el cor. No has de tenir més por, diu lliurant la seva càrrega a un mar que sospira col·lectivament per totes les penes, que novament recomença, es forma i cau. I només el cos sent l'abella que passa, l'onada que trenca, el gos que borda, lluny, que borda una i altra vegada.»

Com dic, el text té tot el seu sentit en ell mateix. Llegir-lo és tot el que reclama. Fer-nos-el nostre. Trobar-hi el tot. Perquè aquest és un principi bàsic del coneixement, ja sigui sapiencial, ja sigui científic: el tot és més que la suma de les parts però cada part conté el tot. La literatura és més que la suma de totes les obres literàries que s'han escrit. Cada obra literària conté tota la literatura. Una obra literària és més que la suma de totes les frases que la componen. Però cada frase conté tota l'obra en ella mateixa.

Tornem, doncs, a degustar el passatge de *La senyora Dalloway* que us he proposat: «Igual que en un dia d'estiu l'onada pren forma, s'eleva i cau; pren forma i cau; i sembla que tot el món digui "això és tot", cada cop amb més gravetat, fins que el cor de qui jeu al sol a la platja diu: Això és tot. No has de tenir més por, diu el cor. No has de tenir més por, diu lliurant la seva càrrega a un mar que sospira col·lectivament per totes les penes, que novament recomença, es forma i cau. I només el cos sent l'abella que passa, l'onada que trenca, el gos que borda, lluny, que borda una i altra vegada.»

Què hi pot haver, ara i aquí, de més important, de més savi, que això que ens diu la gran escriptora anglesa? «Això és tot», «No has de tenir més por», com una onada, com una platja...

Acabo amb unes paraules del *Llibre de la Saviesa* bíblic:

«La Saviesa brilla i mai no es marceix, es deixa veure fàcilment del qui l'estima, es deixa trobar del qui la cerca. Aviat es fa conèixer al qui la desitja. Qui matina per trobar-la no s'haurà de cansar gaire: la trobarà asseguda a la seva porta.» (Sv 6,12-14)

Estic segur que avui, en sortir de casa, l'heu trobada asseguda a la porta. Altrament, estigueu alerta, segurament us hi espera en tornar.

Moltes gràcies!

Barcelona, 9 d'octubre de 2018